

ANA OLOS¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: aniversare, Sanda Golopenția-Eretescu, lingvist, etnolog, antropolog, profesor, Universitatea Brown, Providence, S.U.A., Breb, Maramureș, traduceri, baze de date, descântece de dragoste, cântecele femeilor din Breb.

Întoarcerea fiicei „risipitoare” - Sanda de Breb și Providence

Rezumat

Titlul metaforic al acestui medalion aniversar vrea mai întâi să sugereze amploarea și bogăția realizărilor reputatei lingviste, etnolog, antropolog, semiotician, traducător și scriitor Sanda Golopenția-Eretescu, cu acordarea simbolică a unui titlu de noblețe care să lege cele două etape deosebite din existența sa: cei zece ani de cercetare pe teren petrecuți în satul Breb din Maramureș și cei treizeci de ani de viață în exil și ca Profesor – de acum „emerita” – la Universitatea Brown din Providence, Statele Unite. Sunt amintite personalitățile care au contribuit la formația ei complexă, în primul rând părinții săi – distinsa etnologă și profesoară Ștefania Cristescu-Golopenția și sociologul Anton Golopenția, victimă a regimului totalitar. Sunt menționați câțiva dintre profesorii universitari din București care au marcat în mod deosebit cariera sa de cercetător, cu deosebire marele lingvist Alexandru Rosetti și Profesorul Mihai Pop, etnologul care a inițiat-o în cercetările pe teren din Maramureș și a susținut-o în momente de cumpănă. După menționarea realizărilor sale de început și un sumar al prodigioaselor sale publicații – 44 volume și peste 200 de studii în diverse domenii, publicate în mai multe țări – se insistă asupra mărturisirilor despre importanța deosebită pe care au avut-o în viața ei anii de cercetare în Breb. Sunt amintite și valorificările de până acum din vastul material adunat: banca de date cu traducerea în engleză a descântecelor de dragoste ale femeilor din Breb, pe site-ul universității Brown și tipărită cu titlul *Desire Machines. A Romanian Love Charms Data Base* (Editura Fundației Culturale Române, București, 1998) și volumul bilingv *Learn to Sing my Mother Said - Hori de femei din Breb* (Editura Ethnologica din Baia Mare, 2004), acestea fiind doar o parte din bogatul material adunat de-a lungul anilor de cercetare din Breb și care așteaptă încă să fie publicat.

¹ Baia Mare.

Keywords: anniversary, Sanda Golopenția-Eretescu, linguist, ethnologist, anthropologist, professor, Brown University, Providence, U.S.A., village of Breb, Maramureș, translations, love charms, songs of the women of Breb, data base.

The „Prodigal” Daughter’s Return – Sanda of Breb and Providence

Summary

The metaphoric title of this anniversary medalion intends initially to suggest the amount and complexity of achievements of the the reputed linguist, ethnologist, semiotician, translator and writer Sanda Golopenția-Eretescu, awarding her symbolically a nobiliary title that would connect the two special stages of her life: the ten years of ethnological research spent in the village of Breb, Maramureș, and the thirty years of exile and as a professor – by now an emerita – at Brown University, Providence, U.S.A. The medalion mentions the personalities who had contributed to her complex education, first of all her parents – her mother, Ștefania Cristescu Golopenția, a distinguished ethnologist and teacher, and her father, sociologist Anton Golopenția, victim of the totalitarian regime. Among her professors from the university of Bucharest who contributed most to her advancement were the great linguist Alexandru Rosetti and professor Mihai Pop, the ethnologist who initiated her in field research in Maramureș and sustained her in the most difficult moments of her life. After a brief summary of her publications – 44 books and over 200 studies in various fields and languages – the author insists upon her confessions regarding the special importance in her life the research years spent in Breb. Besides what she has succeeded to publish till now: *Desire Machines. A Romanian Love Charms Data Base* (The Publishing House of the Romanian Cultural Foundation, 1998), also posted on the site of Brown University, Providence, and the bilingual *Learn to Sing my Mother Said - Hori de femei din Breb* (Editura Ethnologica, Baia Mare, 2004), much of the rich material she collected during her researches in Breb is still waiting to be published.

Întoarcerea fiicei „risipitoare” – Sanda de Breb și Providence

„Paguba este singura relație adevărată și directă în raport cu ceea ce se petrece, pentru că numai ceea ce dai, ceea ce nu recuperezi din investiția zilnică este cu adevărat realizat.”
(Sanda Golopenția)

Încercând să dau un titlu acestor gânduri despre Sanda Golopenția-Eretescu, căutasem un antonim pentru *risipitor*. Dacă *avar* cu siguranță nu i se potrivește, a fi *econom* este o lecție pe care a învățat-o încă din prima copilărie, datorită războiului și în anii ce au urmat. Drept e că *strângător*, la propriu, cu referire la un etnolog sau folclorist ar părea acceptabil. La fel și pentru cineva îndrăgostit de învățătură. Însă aceste cuvinte acoperă insuficient ceea ce am vrea să spunem despre ea. Un anglist, obsedat și el de parabola biblică a fiului risipitor, sugerase un prefix negativ, după modelul limbii engleze. Dar *nerisipitor* nu sună prea bine, chiar dacă Nichita Stănescu a încetățenit *necuvintele*. Pe de altă parte, sensul figurat al substantivului *risipă* e bogăție. Și ce frumos scria Lucian Blaga: „Risipei se dedă Florarul”! Astfel că *risipitor*, între ghilimelele ce sugerează sensul figurat, pare totuși atributul cel mai potrivit pentru Sanda Golopenția și destinul ei.

S-a născut în anul Dragonului (1940), după calendarul chinezesc simbol al răului, în pragul războiului ce a semănat suferință și moarte. În zodia celor doi pești ce par să fi prefigurat dusul și întoarcerile ei peste Atlantic. Au venit apoi zorii înroșiți de o ideologie a pagubei, cu securea ce a retezat floarea intelectualității, printre victime numărându-se și tatăl Sandei, sociologul Anton Golopenția. Cei doi copii, soră și frate, au rămas în grija mamei, Ștefania Cristescu-Golopenția, căreia i s-ar fi convenit o catedră universitară după pregătirea ei, dar i s-a dat doar un post modest de profesoară. Sărăcie, lipsuri materiale, dar câștiguri spirituale.

Atât tatăl, alături de familie până la arestare, cât și mama Sandei au fost modele intelectuale și morale pentru cei doi copii. Și toate câte au urmat în cariera celei cunoscută ca lingvist reputat, etnolog, semiotician, antropolog, dar și scriitor, s-au datorat în primul rând educației primite de la părinți. De la ei a învățat rigoarea muncii intelectuale, să cerceteze cu temeinicie și fără odihnă. De la ei a preluat respectul pentru valorile autentice și ei au făcut-o să îndrăgească munca de teren. Dacă în Banat, la bunica dinspre tată, a cunoscut un mediu multicultural, mama a fost cea care a pregătit-o pentru cariera de lingvist. S-a îngrijit ca Sanda să-și însușească limbile ce îi vor servi mai târziu și în exil, ducând-o cu sine până și la cursurile de inițiere în limba esperanto, cum mărturisește Sanda Golopenția în eseul „Cum am devenit lingvist”. Dar când a trebuit să aleagă ce să studieze

la facultate, a avut înțelepciunea să opteze pentru limba română și nu pentru engleză – în acel moment limba „imperialiștilor anglo-americani” – deși o studiasă cu fosta secretară a Reginei Maria, Christina Galitzi.

În studenție, a avut norocul unor mentori remarcabili, în primul rând Alexandru Rosetti, profesor nu doar la catedră, alături de studenții săi în discuții și întâlniri particulare sau excursii; Mihai Pop, sfătuitor în ceasuri de cumpănă și ghid în cercetarea de teren din Maramureș; apoi Tudor Vianu, și, din nou Alexandru Rosetti și Mihai Pop, la Cercul de fonetică înființat, în 1961, pe lângă Institutul de Etnografie și Folclor, dar și la Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale ce și-a propus, de la început, cercetarea mesajului literar artistic, folcloric sau cult, extinzând sfera de interes a poeziei la proză. Astfel, studenta s-a familiarizat cu noile tendințe în lingvistică, structuralismul, semiotica, teoria comunicării și a audiat prelegerile unor matematicieni ca Octav Onicescu și Solomon Marcus. Iar Ion Coteanu i-a îndrumat teza de doctorat în domeniul semanticii. A avut și colegi remarcabili, printre ei fiind și cel care avea să-i fie tovarăș de viață la bine și la rău, viitorul etnolog și scriitor Constantin Eretescu, amândoi înfruntând aceleași piedici în carieră din pricina dosarului.

A început să publice lucrări de lingvistică încă din anul al III-lea de facultate și ar fi meritat pe deplin să rămână la universitate după absolvire. Numai că datorită „criteriilor” a fost repartizată într-un sat obscur, iar prezentarea la post ar fi însemnat pierderea continuității în munca de cercetare. Sfătuită de profesorul Mihai Pop, renunță la învățământ, lucrând mai întâi ca bibliotecară la Institutul de Etnografie și Folclor, reușind astfel să-și continue cariera de lingvist.

În anii '60 publică articole în română, engleză sau franceză, cu bibliografie de ultimă oră, printre cei citați fiind de pildă Noam Chomsky; la fel și recenzii ale cărților recente ale unor lingviști importanți. Pe Roman Jakobson are ocazia să-l întâlnească la București. Participă la Congresele de lingvistică din capitală și publică în *Actele* celor din 1967, 1969 și 1970. În anul 1969 semnează alături de Emanoil Vasiliu *Sintaxa transformățională a limbii române* și, cu ocazia apariției volumului, publică un cuprinzător interviu cu lingvistul. Versiunea în engleză va fi publicată în 1972 și peste hotare.

De la bun început, lucrările publicate de tânăra lingvistă se bucură de pe atunci de atenție și recenzii favorabile, printre recenzenții de atunci descoperim și numele lui Vasile Știrbu, conferențiar și prorector la Institutul Pedagogic de 3 ani din Baia Mare.

Datorită publicațiilor sale, Sanda Golopenția are șansa de a fi invitată lingvistului și semioticianului Thomas Albert Sebeok la Indiana University Bloomington, pentru a-l asista la un curs despre Claude Lévy-Strauss. În acest răstimp, scrie articole și lucrează pentru revista *Semiotica*. La Bloomington are acces la cărți recente, astfel că bibliografia impresionantă a unui studiu despre formalismul gramatical, publicat în 1971, include numele celor mai importanți lingviști ai zilei. Tot atunci, va participa la vastul proiect Romanian-English Contrastive Analysis. În anul universitar 1971-1972 va fi profesor invitat la Bloomington și Constantin Eretescu. Erau ultimele șanse de a petrece mai mult timp peste hotare. Iată ce-i spunea Sanda Golopenția, peste ani, Ralucăi Alexandrescu: „Eram

printre cei care reveneau paradoxal. Plecam, lumea se aștepta să nu ne mai întoarcem, noi reveneam însă, mereu în speranța unei schimbări, în credința că se mai poate face ceva, că într-un fel ceea ce ne reușește poate să forțeze recunoașterea noastră profesională și să creeze temeiul de libertate al acțiunii noastre. Numai în momentul în care lucrul s-a dovedit imposibil și am înțeles că optimismul nostru nu era întemeiat, ne-am hotărât să părăsim România”. (Interviu reprodus în *Bulevardele vieții*, Spandugino, 2018, p. 540)

Într-un amplu dialog cu Doina Jela (în același volum, p. 732), Sanda Golopenția își împărțea viața până la plecarea în Statele Unite începând cu anii cenușii ai copilăriei, anii 1960, ai nădejzii, și anii 1970, ai îndoielilor. „Amintirea, vie mulți ani, a tatei, dăruirea de profesor a mamei, luminosul Alexandru Rosetti clădiseră în jurul meu un zid de apărare. [...] Aveam oameni care îmi voiau binele în jur.” Printre cei mai apropiați fiind un fost coleg al tatălui ei și Mihai Pop, îndrumător și tovarăș de drum în explorările etnologice din Maramureș și sfătuitor în momente de cumpănă.

Convorbind cu Letiția Guran, în 1998, și făcând un bilanț al existenței sale până la acel moment, Sanda Golopenția își amintea cu tristețe că la primele reveniri în țară n-a fost primită tocmai cu masa întinsă, deși nu venise cu mâna goală, aducând ajutoare și intermediind schimburi de profesori. Spre deosebire de biblicul „fiu risipitor”, s-a întors cu mult mai mult decât cu cât plecase, adăugând experiența sa din America, dintr-o altă limbă, dar și doza de amărăciune a exilului. S-a întors și cu conținutul acelor pachete în care expediase cu o neabătută dedicație documentele păstrate de mama sa în lăzile în care le depusese Anton Golopenția înainte de a fi arestat. Fiica iubitoare a reușit, în cele din urmă, să dea formă unor cărți impresionante apărute în România.

Lista bibliografică a publicațiilor sale de-a lungul anilor este impresionantă: 44 de volume de lingvistică, semiotică literară, antropologie, sociologie, pragmatică, proze scurte, memorialistică, eseuri, peste 200 de studii. Lucrările sale au apărut nu doar în România – Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare având o parte dintre ele – ci și în Statele Unite, Franța, Italia, Belgia, Portugalia, Spania, Africa de Sud, Mexic. Și încă mai continuă să apară cărți noi sub semnătura ei.

Ori de câte ori am început să scriu despre o carte publicată de Sanda Golopenția – nefiind nici lingvist, nici etnolog sau antropolog, nici statistician sau specialist în teatru ori literatura franceză – am avut mereu sentimentul că nu am competența necesară. Dar am admirat mereu temeinicia cu care își elaborase și își prezenta cărțile, astfel încât și un cititor mai puțin inițiat în domeniu să se poată orienta și să poată înțelege despre ce este vorba. Asta și pentru că, dincolo de informația și ideile expuse într-un limbaj de specialitate, sunt o mulțime de alte lucruri de aflat și de învățat, existând mereu și acel comentariu al scriitorului, cu expresiile atât de plastice și pline de căldură. Astfel că, e greu, de nu chiar imposibil, să scrii despre ea mai bine, mai frumos și mai expresiv decât o face ea însăși în cărțile despre viața ei de zi cu zi din America, despre lecturile ei, în amintirile sau portretele memorabile ale maeștrilor care au ajutat la formarea ei, ale unor personalități care i-au ieșit în cale sau ale prietenilor săi. Regăsim același stil inconfundabil în răspunsurile spontane și sincere din interviurile ce dezvăluie etape ale vieții și carierei sale ce seamănă cu o cursă

cu obstacole. Obstacole pe care ea le-a trecut cu curaj, chiar și în lipsa susținerii la care s-ar fi așteptat, la care era îndreptățită. Într-un fel, viața ei s-ar putea compara cu cea a unei eroine de basm urmărită de zmeu, dar având cu sine acele obiecte magice ce le aruncă în fața urmăritorilor și, ajutată de spirite benefice, ajunge să învingă.

Alături de Profesorul Mihai Pop, Sanda Golopenția a descoperit un miraculos refugiu în satul Breb din Maramureș. Acolo am întâlnit-o, prin anii '70, împreună cu cercetătoarea pe atunci, devenită antropolog, Smaranda Vultur, și cu artistul plastic Mihai Olos, în casa unor țărani, nu cei mai înstăriți din sat. Moștenind de la părinți deprinderea de a se adapta la condițiile muncii de teren, deși femeie, nu alesese casa cu facilități orășenești cum era cea unde se instalase antropologul francez Claude Karnoouh venit și el să studieze aceeași comunitate sătească. O fotografie inclusă în cartea cu horile femeilor din Breb ne-o arată înconjurată de „surate”, cu o cruce mare pe piept, la vedere în plin ateism, un gest firesc pentru comunitatea sătească. După cei zece ani de cercetări, fie în echipa îndrumată de profesorul Mihai Pop sau de una singură, a revenit de mai multe ori și cu ocazia întoarcerilor în țară. A răsplătit ospitalitatea ce i-o oferiseră femeile din Breb, publicându-le cântecele într-un volum bilingv. Peste ocean, a realizat o bază de date pe site-ul universității din Providence, unde lucrase până la retragerea ca „emerita”, oferind astfel descântecul de dragoste din Breb spre lectură în engleză oricui ar voi să le citească. Versiunea tipărită a bazei de date – *Desire Machine: a Romanian Love Charms Data Base* – a apărut la editura Fundației Culturale Române din București în 1998. A scris și o postfață la albumul tipărit la New York (Purple Martin Press, 2007) cu crucile din Cimitirul de la Săpânța fotografiate de Peter Kayafas, traducerea epitafurilor aparținându-i lui Adrian Săhlean. Într-un spirit ce se opune risipei valorilor, mărturisea într-un interviu cu jurnalistul și poetul băimărean Gheorghe Pârja:

„Sarcina majoră pe care o am însă de îndeplinit este aceea de a da seamă de tot materialul pe care l-am cules. Eu am un teanc enorm de material cules la Breb – poezie lirică și poezie satirică, dialoguri și încercări de definire a unor cuvinte de către săteni, absolut fascinante – iar aceste materiale trebuie transformate în câteva cărți: o carte cu scrisorile, o carte cu lirica și cu producția simbolică de la Breb și o carte cu rostirea de la Breb.” (Interviu reprodus în *Bulevardele vieții*, Spandugino, 2018, p. 587)

Nici în alte scrieri sau convorbiri nu uită să pomenească despre Breb. Într-un interviu cu Corina Pavel, publicat în același volum, mărturisea:

„Despre cercetările mele de atunci și, mai ales, despre oamenii descoperiți în satul Breb din Maramureș, care-și menținuseră modul de viață în condiții nu ușoare, aș vrea să scriu o carte viitoare. Pentru mine, terenul a fost și o școală a supraviețuirii în România de atunci. Descopeream uimită că în satele acelea, de multe ori, se trăia o viață frumoasă. Eu veneam de la oraș unde, chiar dacă

institutele de cercetare în care lucram sau Biblioteca Academiei unde mergeam des îmi ofereau bucuria studiului și lecturilor, erau și multe momente întunecate, viața era tensionată, cu lipsuri, cu ședințe și condicii de prezență. Dar când ajungeam în sat mă linișteam și, mai ales, învățam de fiecare dată că, oricât de greu ar fi, există soluții. Oamenii le găseau fiind senini, inventivi, nu încrâncenați. Terenul mi-a arătat că, oricât ți-ar fi de greu, trebuie să fii cu mintea deschisă, pentru că întotdeauna există ceva de făcut, și niciodată situația nu e atât de disperată încât să nu poți întreprinde nimic” (p. 273). Un lung citat care demonstrează cu prisosință că Sanda Golopenția nu scrie doar despre sine, ci se adresează mereu interlocutorului cu un sfat de viață, o încurajare.

De un leat cu Sanda, dar cu un destin cu totul diferit, mă regăsesc în multe pagini ale amintirilor ei din copilăria în Banat, dar și în cele unde vorbește de singurătatea și izolarea emigrantului, chiar dacă propria-mi emigrare a fost doar într-o limbă străină. Și asta pentru că evocările Sandei au extraordinara forță să stârnească ecouri în mintea și sufletul cititorului. Deși întâlnirile noastre se pot număra pe degetele unei singure mâini, am sentimentul că o cunosc de când lumea. Marele meu regret este că după ce i se acordase titlul de Doctor Honoris Causa (13 iunie 2007), noi, filologii de la fosta Universitate de Nord din Baia Mare, nu ne-am străduit îndeajuns pentru materializarea aceluia curs ce i-l promiseseam, marii perdanți fiind nu doar generațiile de studenți, ci și profesorii. Reparația au făcut-o cei de la Editura Ethnologica din Baia Mare și-au inaugurat seria de publicații cu volumul bilingv *Learn to Sing my Mother Said – Hori de femei din Breb* a Sandei Golopenția-Eretescu. Iar domnia sa a acceptat să onoreze cu numele ei colegiul de redacție al revistei *Memoria Ethnologica*. De asemenea, Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare a găzduit în 13 iunie 2007 lansarea cărții părintelui ei, Anton Golopenția *Români de la est de Bug*. Cam puțin pentru cele ce le-a făcut și continuă să le facă Sanda Golopenția-Eretescu pentru Maramureș. Dar nu e nici acum prea târziu.

Un om cald și bun, o prietenă de neprețuit, o corespondentă care te încălzește la suflet până și în textul de câteva rânduri al unui mesaj electronic. „Un om curat”, cum s-a pronunțat despre ea un distins eseist și filosof retras în Maramureș care o știe pe Sanda doar din cele citite și auzite. Să-i dea Dumnezeu sănătate și zile destule pentru a realiza toate cele plănuite!

